

2014:07

Östra Karaby kyrka – utvändig renovering

Antikvarisk medverkan 2013

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2014:007

Östra Karaby kyrka

- utvändig renovering

Antikvarisk medverkan 2013
Östra karaby sn, 1404
Eslövs kommun
Skåne län

Kerstin Börjesson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2014 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-Rapport 2014:007

Omslagsfoto:kyrkans korvind under renovering av yttertaket 2013.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

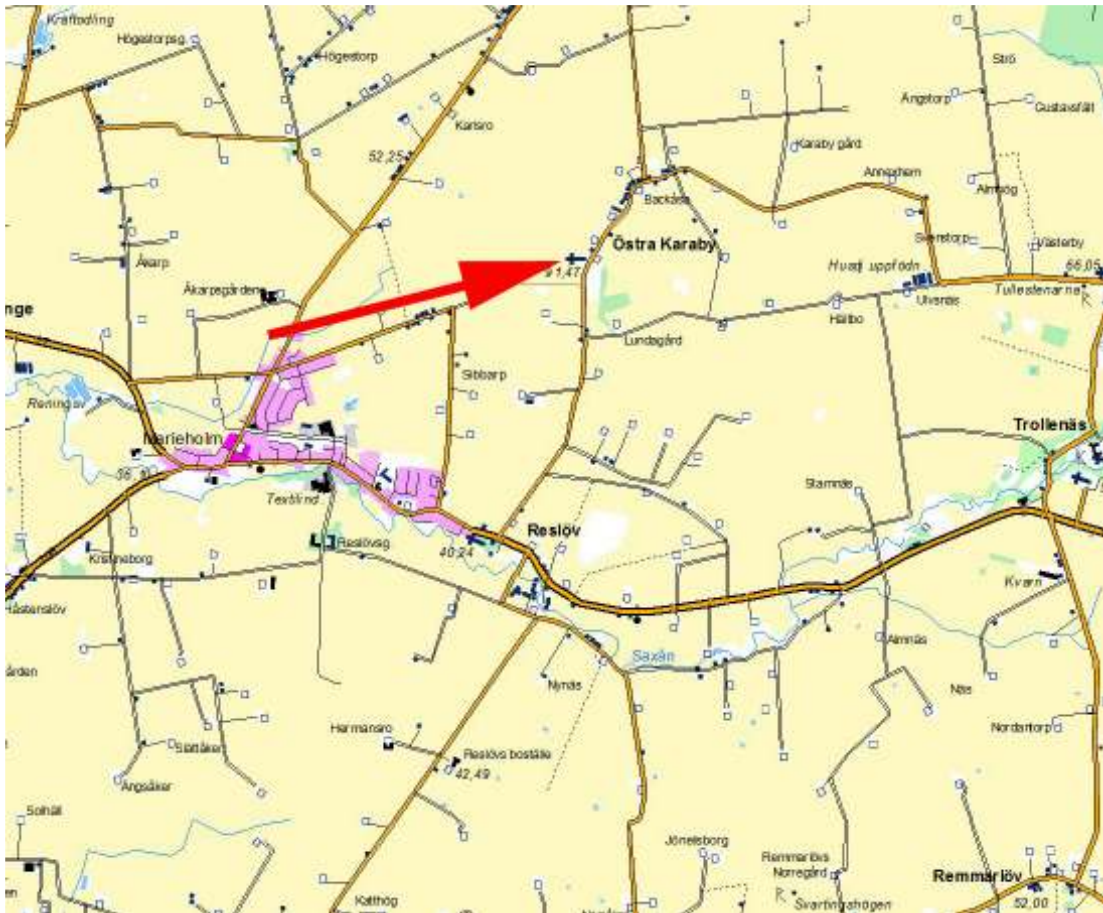
Östra Karaby kyrka – utvändig renovering

Innehåll

Inledning	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	5
Utförda åtgärder	6
Fasader	6
Takstolar	6
Yttertak	7
Byggnadshistoriska iakttagelser	7
Takstolar kor	7
Korets murverk	8
Takstolar långhus	9
Byggnadsarkeologiska iakttagelser långhusvind	10
Takstolar vapenhus	13
Avslutande byggnadshistorisk diskussion	13
Avvikelser från länsstyrelsens beslut	14
Antikvariska synpunkter	14
Handlingar med relevans för ärendet	15
Bilaga 1: Bildbilaga	16
Bilaga 2:	26
Dokumentation av takstolarna över långhusets två östra valvtraveér.	26
Bilaga 3: Materialförteckning	

Östra Karaby ligger i Eslövs kommun.

Översiktskarta över Marieholm med omnejd. Östra Karaby ligger på en markant höjd norr om Marieholm och Reslöv samt den vägsträckning som följer Saxån.

Inledning

Under 2013 utfördes en utvändig renovering av Östra Karaby kyrka i Eslövs kommun. Renoveringen omfattade ommålning av fasader, reparation och förstärkning av taklaget samt omläggning av skiffertak och plåttäckning. Fasadrenoveringen var att betrakta som underhåll medan taklaget var i sämre skick och krävde omfattande reparation och förstärkningar med omläggning av yttertaket i sin helhet. Arbetena pågick under våren och sommaren med antikvarisk medverkan från Regionmuseet Kristianstad. I samband med arbeten på vinden utfördes en byggnadsarkeologisk dokumentation av takstolar och okulär undersökning av murverk.

Administrativa uppgifter

Objekt	Östra Karaby kyrka
Socken	Östra Karaby 1404
Kommun	Eslöv
Regionmuseets dnr	L12.30-310-11,1404
Arbetshandlingar	Danewids 2011-09-30
Länsstyrelsens beslut	2011-11-29
Byggherre	Reslöv-Östra Karaby församling
Generalentreprenör	Rose Bergström & son målerifirma
Underentreprenör	Sydskiffer , skiffertak Fyllinge plåt, plåtkonsult Elkonsult, HERNERS El
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Skåne genom Kerstin Börjesson
Antikvarisk slutbesiktning	131113
Bidrag	Kyrkoantikvarisk ersättning

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Östra Karaby kyrka består av ett romanskt långhus med rakavslutat kor samt en västförlängning från 1800-talet och ett vapenhus i norr från 1700-talet. Kyrkan har inget torn utan klockorna hänger i en klockstapel nordost om kyrkan. I sin planform är kyrkan en viktig representant för en typisk skånsk sockenkyrka som de såg ut före 1700-1800-talen då flertalet kyrkor utvidgades antingen med korsarmar eller med torn. Fönsteröppningarna med synliga tegelomfattningar i flera språng är utförda under 1800-talets andra hälft. Sedan 1800-talets ombyggnad har inga stora förändringar skett i kyrkans exteriör eller interiör.

Enligt kyrkans räkenskaper har taken varit täckta av olika material under årens lopp. De äldsta uppgifterna från 1692 omtalar att sten användes till taket

vilket troligtvis avser ett tegelstenstak. Detta var understruket. Under 1700-talet omtalas även blytaket varför delar av taket bör ha varit blytäckt på ett undertak av brädor. År 1788 omtalas att blytaket på korets norra sida stöptes om. När det befintliga vapenhuset byggdes under 1700-talet lades ett tegeltak över denna del. Under tidigt 1800-tal försvann kyrkans blytak då koret täcktes om med taktegel. 1830 verkar hela kyrkan ha varit tegeltäckt. I slutet av 1800-talet var kyrkans ekonomi dålig och taket lades om med granspån, dock ej vapenhuset. I början av 1900-talet lades taket om med skiffer på öppen läkt vilket var det tak som ännu låg på kyrkan före den aktuella renoveringen. Närmare redogörelse för kyrkans reparationer finns i kyrkans vård- och underhållsplan. Under 1974 gjordes en ödesdiger ommålning av fasaderna med plastfärg vilket orsakade stora skador på putsen och även murverket. Kyrkan putsades om med ny puts och grundades med KC-bruk. Vinden isolerades 1981. Vid den senaste utvändiga underhållsmålningen målades kyrkan om med silikatfärg.

Utförda åtgärder

Fasader

Renoveringen av kyrkans fasader var relativt okomplicerad och närmast att betrakta som ett normalt underhåll. Fasaderna blåstrades försiktigt, rengjordes med algtvätt, och målades i tre skikt med silikatfärg. Problem med att färgskiktet krackelerade gjorde att man gick över fasaderna ytterligare en gång med utspädd silikatfärg. Vid blästringen blev äldre putsytor målade med kalkfärg synliga under den sentida putsytan. Detta var en positiv upptäckt vilken innebär att kyrkans äldre putslager inte knackats ned under 1900-talets genomgripande renoveringar. Inga murytor blev synliga under arbetets gång.

Takstolar

Skadornas omfattning var till stora delar okänt innan yttertaket togs bort. Efter borttagning av yttertaket gick taklaget igenom för att undersöka dess bärkraftighet och eventuella skador. Redan innan var man dock medveten om att takstolarna i långhuset lutade rejält på grund av äldre skador och förskjutningar men att de även fogats om i befintligt läge. Skadorna var gamla och har åtgärdats genom påsalning under en synbart lång tid, före 1800-talets västförlängning fanns stora problem med kyrkans västra gavelsida. Lutningen var som störst i den västra takstolen i långhusets romanska del där också den södra sparren hade skruvat sig runt sin egen axel. Sammanfogningen i nock var dock ännu intakt! I kyrkans västförlängda del var takstolarna i gott skick. Att försöka återföra de lutade takstolarna skulle innebära omfattande arbeten och att tvinga tillbaka delar av takstolarna var omöjligt. Två möjligheter att få ett stabilt och rakt taklag diskuterades. Antingen uppriktning genom helt nya takstolar placerade mellan de gamla som då

inte behövde ha en bärande funktion, alternativt uppriktning genom förstärkning av de befintliga takstolarna kompletterat med undertak av brädor. Det första alternativet skulle ske enligt en modell som utformats och prövats för Hammarlunda kyrka (2012). Det senare föredrogs dock men innebar en del ingrepp i de befintliga takstolarna. Rötskadade stickbjälkar byttes och takstolarna kompletterades med nytt virke där delar av takstolen saknades. Förstärkningar gjordes dels med järnband och dels med nytt virke. Beslut till åtgärderna gjordes i samråd med länsstyrelsen.

Yttertak

Yttertaket på koret lades om med ny skiffer på öppen läkt. Påsalning gjordes i viss mån för att undvika hajkäftar i skifferläggningen (glipor). På kortaket monterades stormklammer på samtliga plattor. På långhusets taklag lades ny råspont och nya skifferplattor. Stormklammer monterades i två rader längs alla kanter av takytorna. I takens anslutning till mur vid gavlarna lades blyplåt upp vilket saknades tidigare.

Fotplåt och vindskiveplåt gjordes av galvaniserad plåt. Samtliga takfall utom strävpelaren vid koret utfördes med fotrännor som fästes med varmförzinkade klamrar. Fotrännor och utkastare utfördes likt befintligt. Vindskivan utfördes däremot som en plättäckt bräda och gick därmed miste om sin ursprungliga smäckra form. Även profileringen gjordes annorlunda. Den äldre vindskiveplåten hade dock olika utseende på olika delar. En del saknade profilering

Eftersom dagens galvade plåt är behandlad med ett lagringsskydd går den inte att måla med gott resultat efter montering. Eftersom borttagning av lagringsskiktet kan skada galvaniseringsskiktet lämnades plåten omålade. Lagringsskiktet kommer att vittra bort naturligt vilket troligtvis kan ta flera år. Lämpligen kan plåten målas i samband med nästa yttre renovering.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Takstolar kor

Korets takstolar är relativt nya ur kyrkans nära 1000-åriga perspektiv och bör ha tillkommit när taket lades om med tegel på 1800-talet eller tidigt 1900-tal. Takstolarna är av bilad fur med återanvända delar av ek och består av sparrar och bindbjälkar, ett hanband samt snedsträvor fogade mellan sparre och bindbjälke.

Kortakstolarna utgör en medeltida takstolstyp och är inte typisk för 1800-talet eller 1900-talet. En tolkning är att korets takstolar byggts om med nytt virke men enligt gammalt mönster. En del äldre takstolsvirke har återanvänts i de nya takstolarna. Takstolarna är fogade från väster utom den östra som fogats från öster, och numrerade men följer inget enhetligt mönster mer än att den fjärde takstolen från väster är numrerad IIII (men också med II och III). Möjligen bero-

ende på att det återanvända virket redan hade märkning. Märkningen är utförd genom inhuggningar av yxa och i vissa fall mer prydligt utförda märkningar troligtvis gjorda med stämjärn.

Samtliga sparrar och bindbjälkar är av fur. Endast ett hanband är av fur och de andra av ek och flertalet snedsträvor är av ek. Åtminstone en av hanbjälkarna bör ha utgjort en sparre tidigare då det finns rejält med spikhål på ena sida från fäste av spån eller blytak. Hanbandens och snedsträvornas sammanfogningar till sparrar och bindbjälkar har halvats och dymlats samman och sparrarna är tappade till bindbjälkarna. Ett par av ekhanbanden är fogade med hak till sparren. Troligen är åtminstone delar av ekvirket sågat (sannolikt klyvsågat) istället för bilat.

Takstolarna i koret når ända fram till korets ytterväggar i norr och söder till skillnad från långhusets vilket redogörs för längre ned. Samtliga takstolar står direkt på murkrönet med upplag från murbruk och sten.

Korets murverk

Den östra korgaveln är ommurad med karaktär av utdragna fogar och synliga stenar i en grovkornig, grovt pålagd sentida puts. Bruket är ett gult halminblandat smuligt bruk som kvastats grovt. Murverket består av obearbetad marksten men nedanför bindbjälken finns inslag av bearbetad sten. Östra gaveln lutar kraftigt i ovankant, ca 30 cm. Ett parti mot söder är också ommurat i östra krönets insida samt nordöstra sidan invändigt. Korgaveln mot väster har synligt murverk murat i jämna skift av obearbetad sten eller kluven och grovt bearbetad sten med vald godsida utåt i muren.

Överst till vänster:

*Korvinden sedd från öster.
Öppningen mellan kor och
långhus är inte centrerad
undernock.*

Nederst: Äldre fogbruk i västra korgaveln.

Murverket är tätt med rikligt av skolsten. Inslag av flinta finns och rester av fog som har medeltida karaktär. Bruket i fogen är ett fett, grynigt kalkbruk grovt pålagt samt inklämt för hand eller med något rundat verktyg i fogarna. Öppningen mellan långhus och kor är något förskjuten mot norra sidan dvs. ej centrerat under gavelspetsen. Möjligen har öppningens placering sin förklaring i att den ursprungliga takstolskonstruktionen inte medgett en öppning i gavelspetsens mitt. Öppningen är fint murad i trapetsoid form med jämna kanter av bearbetad sten och en kvadersten av sandsten. Öppningen och muren tolkas som ursprunglig.

Ett mycket maskätet stycke virke satt bakom korets östra takstol troligtvis som stöd för takstolen mot muren, kanske uppsatt i samband med montering av taklaget.

Takstolar långhus

Åtgärderna på långhusets taklag var omfattande och beskrivs endast kortfattat i texten nedan. En mer utförlig beskrivning/dokumentation ges i bilaga 2. Här redogörs för taklagets uppbyggnad, material och övriga byggnadshistoriska iakttagelser.

Långhusets taklag består av sammanlagt 16 takstolar, 10 över den gamla medeltida långhusdelen i öster och sex över västförlängningen. De 10 östra takstolarna består av sparrar, dubbla hanband, stödben och stickbjälkar. Hanbanden av ek är bladade med hak till sparrarna och sparrarna har varit tappade till stickbjälkarna. Skador och åtgärder redovisas i rapportens bilaga 2. Den västra delens takstolar består av sparrar med stickbjälkar lagda på två remstycken, stödben vid murkrönen och ett hanband. Två bindbjälkar finns också i denna del, i takstolarna längst i väster och i öster, takstol 11 och 16. Takstolarna är märkta med romerska siffror I-VI från öster och sammanfogningarna spikade eller dym-

lade. Stormläkten är fogade diagonalt över insidan av sparrarna i långhusets västförlängning.

Åtgärder

Takstolarna i långhuset uppriktades för att kunna lägga ett jämt undertak. Gamla påsalningar bevarades. En del påsalningar, som även kan beskrivas som en sorts grov bärläkt, stack ut utanför muren som profilerade takfotstassar. Förstärkningar vid takfoten gjordes genom ett vinkeljärn som skruvades i stickbjälkens båda sidor och låstes fast i ett järn bakom sparränden. Järnet förhindrar att sparren rör sig utåt där sparrtappen ruttnat bort.

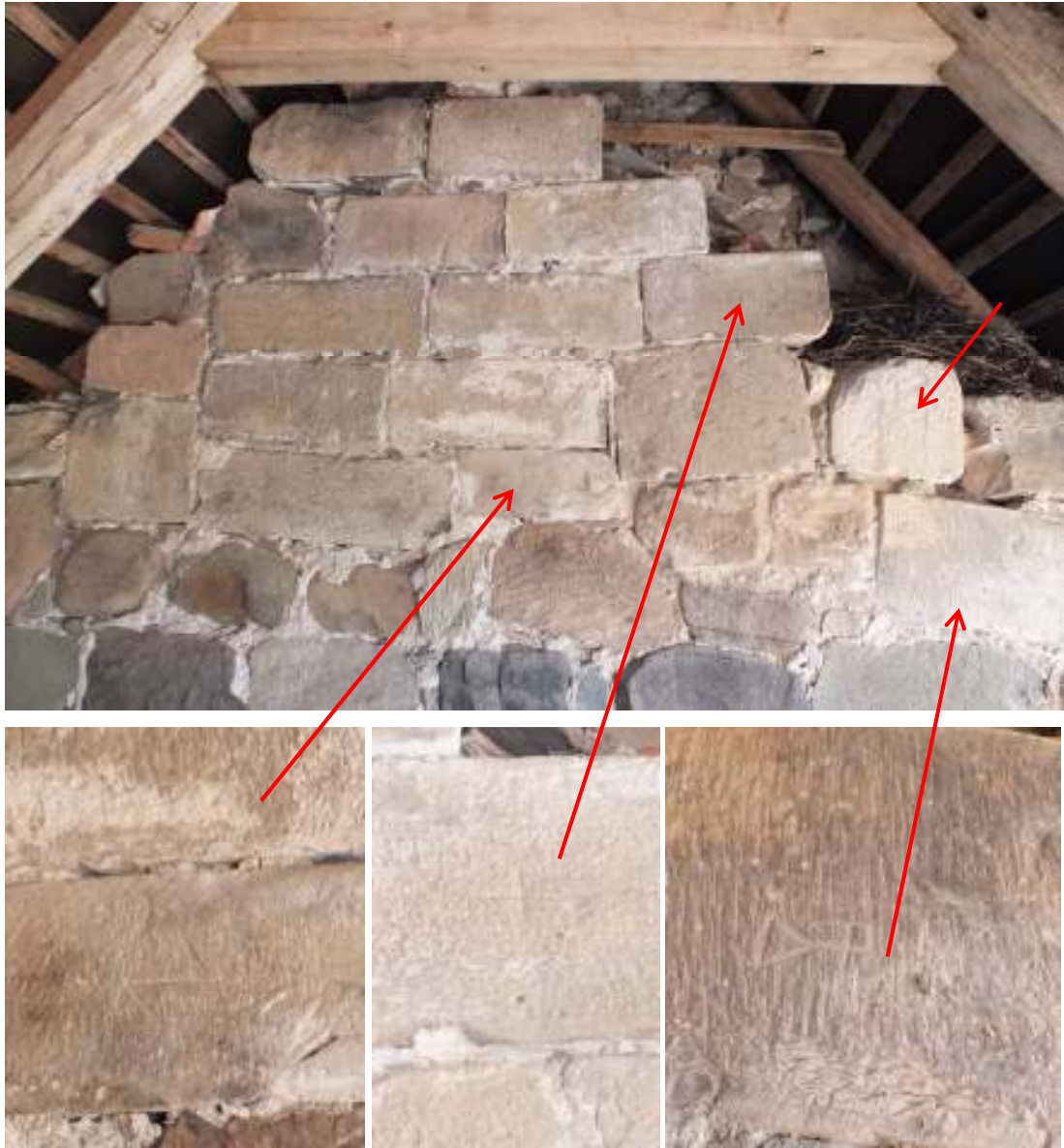
Tillgänglighet vind

Enda ingång till vindarna över kor och långhus är genom en lucka i långhusets mittersta valvtravé. Ingången var täckt med en vitmålad sentida utanpåsittande trälucka, fastskruvad utanpå en äldre träram. Luckan var en omständlig lösning eftersom borttagning av luckan krävde att man reste en stege mot valven som då riskerade att skadas. En ny lucka tillverkades som gjordes inåtgående och fästes i den befintliga träramen. Luckan delades med ett gångjärn vilket gör den vikbar på mitten. En mindre plattform tillverkades ovanför valvet vid ingången till vinden. I långhuset gjordes plattformar och landgångar för ökad tillgänglighet. Landgången lades över taklagets nedre hanband i den östra delen och den västra delens hanband som är något högre belägna. Längs sidorna monterades räcken på träreglar mellan sparrar och hanband vilket också har en förstärkande effekt på taklaget. Uppbyggnaden har närmast karaktär av en romansk takstol med snedsträvor mellan taksparrar och hanband. Reglarna monterades på båda sidor av sparrarna.

Byggnadsarkeologiska iakttagelser långhusvind

I södra mursidan mellan första och andra valvkapporna från öster (cirka 4 m från östra muren) och mellan femte och sjätte takstolen syns en igenmurad fönsteröppning. Fönsteröppningen har spetsbågig form och omfattningen är murad av tegel med måtten 7-7,5x12 cm lagt i ett gulvitt hårt bruk. Fönstersmygen är putsad med ett vitt kalkbruk med rikligt innehåll av ballast, 0,5 cm grovt. Fönstrets höjd är ca 1,3 m (så långt tumstocken når innan den når botten) och bredden är cirka 1 m. Utan närmre undersökning går det inte att säga om fönsteröppningen är ursprunglig. Förekomsten av tegel och den spetsbågiga formen förlägger öppningen till den gotiska perioden. Öppningen är äldre än valven som har daterats grovt till 1200-1300-talet.

Den kvarvarande östra gaveln visar tecken på att vara ommurad, kanske i ett relativt tidigt skede. I dess övre del finns stora finhuggna kvadrar och åtminstone en har förtagningar efter en äldre konstruktion eventuellt del av en portalöppning eller dylikt. På kvaderstenarna finns en hel del stenhuggarmärken varav flertalet också har noterats i Lunds domkyrka (Rydbeck, 1943).

Långhusets gavlröste mot öster är uppmurat av återanvänd, kvaderbuggen sandsten med tydliga stenbuggarmärken.

† ♁ Z +

Exempel på stenbuggarmärken ovan.

Till vänster: Närbild av återanvänd sten med en skräkantsbuggning.

Medeltida fönsteröppning ovan valven, södra långbussidan.

Gravkors har återanvänts i långbusets östra takstol. På den södra finns inskriptionen: "förvaras stoftet af Swen Olof Swensson född Östra Ka...".

Takstolar vapenhus

I vapenhusets taklag byttes den västra sparren i södra takstolen som var rötskadad. Takstolen förstärktes också med ett hanband. Den gamla lades enligt uppgift från entreprenör upp på kyrkvinden. Skadornas omfattning kunde inte bedömas av antikvarie då åtgärderna utfördes under semestertid utan samråd.

Övrigt

Belysning drogs in på vinden. Belysningens armatur och ledningar monterades på nytt virke i den gamla långhusdelen, spikade på råspånt ovanpå den nya landgångens sidoräcken och i den västra delen på en bräda i nock. Strömbrytare monterades på en bräda vid ingången till vinden.

Avslutande byggnadshistorisk diskussion

Då den aktuella renoveringen framför allt berörde taklaget har murverket inte undersökts i någon större omfattning. Murverkets övre delar är ett ojämnt murverk med både kvaderhuggen sandsten och marksten som ligger i ojämna skift och lite slarvigt murat. Intrycket är att detta inte tillhör den tidigaste kyrkobyggnadsperioden och att kyrkan har blivit ommurad. Förekomsten av tegel i en romansk fönsteröppning på långhusets södra sida pekar också på en sen datering, möjligen 1200-tal, men det är osäkert om fönsteröppningen är ursprunglig. En sen datering stämmer inte överens med förekomsten av de fina kvaderstenarna i långhusgaveln. Flera är märkta med stenhuggarmärken som också återfinns i domkyrkans murverk. Dessa har daterats till tidigast 1100-talets första hälft. Monica Rydbeck (svensk konsthistoriker 1907-1998) anser dock att bruket av stenhuggarmärkning kan ha börjat under 1130-talet i domkyrkans byggnadshytta. Bruket av finhuggen kvadersten av den kvalitet som finns i Östra Karaby förknippas vanligen med 1100-talet eller tidigt 1200-tal. De fina kvaderstenarna i långhusgaveln är ett märkligt inslag då dessa är återanvända stenar som har tillverkats för någon form av arkitektonisk utsmyckning. En möjlig förklaring är att kyrkan har byggts i etapper eller delvis byggts om relativt tidigt, redan under medeltiden. Endast en närmare undersökning av kyrkans murverk kan ge svar på kyrkans byggnadsutveckling.

Taklaget över långhusets medeltida delar är inte enhetligt. Det bär spår av tidigare lagningar, kompletteringar och förändringar i konstruktionen. Förtagningar i hanband sparrar, stödben och stickbjälkar visar att man till stora delar återanvänt äldre virkesdelar i nya sammanfogningar. Den nuvarande taklagskonstruktionen över långhusets östra del bör ha tillkommit efter valvslagningen (12–1300-talet) av kyrkan eftersom valvkappornas höjd inte medger en konstruktion med bindbjälkar. Sneda urtag på några av hanbanden kan komma ifrån en äldre konstruktion med två snedsträvor fogade mellan hanband/bjälke och sparre i likhet med takstolarna i koret. Sammanfogningarna är utförda med hak vilket inte

tillhör den äldsta romanska perioden. Likaså saknas spår av sprättäljning, en bearbetningsteknik som förekommer i romanska takstolar.

Det äldre taklaget har legat på remstycken och rester av ett äldre remstycke visar att bindbjälkarna eller stickbjälkarna varit positionerade närmare fasadlivet än de är idag. De befintliga stickbjälkarna är indragna ett stycke från fasadlivet. En annan märklig egenhet hos takstolarna på långhuset är att sparrändarna är fogade ett stycke in på stickbjälkarna. Indragna sparrar medger plats för ett grovt undertak eller bär- och ströläkt och är nödvändigt om ett högt yttertak ska kunna läggas i liv med fasaden. De indragna sparrarna kan också ha sin förklaring i att man gjort en utskalkning av yttertaket vid takfoten vilket bör vara en relativt sentida företeelse. Det förknippas också med tegeltak. Enligt kyrkans räkenskaper har åtminstone delar av taket varit tegeltäckt redan i slutet av 1600-talet. En större ombyggnad av yttertaket kan förmodligen förläggas till denna tid. Takstolarna verkar också ha byggts mot en lutande gavel i väster. Enligt kyrkans räkenskaper har man

Några rester av utskalkningen har inte påträffats och idag finns istället ett utkragande takfall med synliga takfotstassar. Takfotstassarna är samtidigt en påsalning på takstolarna och utgör också en kraftig bärläkt. Den kraftiga bärläkten/påsalningen kan vara ett sätt att spara sparrarna som är mer utsatta om yttertaket ligger nära takstolarna.

Avvikelser från länsstyrelsens beslut

Enligt länsstyrelsens beslut skulle utvändig plåt läggas om likt befintligt. Viss anpassning av plåten gjordes i samråd med medverkande antikvarie på vapenhuset. På övriga delar tillkom plåtklädda vindskivebrädor dock utan samtycke från antikvarie. Plåten hade tidigare varit fäst utan bräda vilket medgav en smäckrare profil.

Antikvariska synpunkter

Taklaget i Östra Karaby kyrka är kraftigt deformerat sedan en lång tid tillbaka. Vid läggning av skiffertak på öppen läkt kan ojämnt taklag innebära svårigheter att få det tätt. I detta fall innebar möjligheten att ha kvar taktäckning på öppen läkt en viktig antikvarisk ställningspunkt då detta är en teknik som inte finns kvar i många kyrkor/profana byggnader idag. Genom att bevara korets och vapenhusets tak på öppen läkt kan traditionen leva kvar i kyrkan som haft tegeltak på öppen läkt ända sedan 1600-talet och kanske ännu längre. När det gällde långhusets taklag var det viktigare att bevara det gamla taklaget och få det stabilt genom att förstärka med en undertaksbrädning. På så sätt har kyrkan erhållit ett fullgott vattentak som också klarat en kraftig storm utan påverkan på skifferläggningen.

Kyrkan har ett mycket väderutsatt läge och svagheter i yttertak och takstolar skulle lätt kunna få svåra konsekvenser.

Yttertakets rödmålade plåt kommer sannolikt inte att synas på kyrkan på många år på grund av svårigheter att måla dagens förzinkade plåtmaterial. Målning kan bli aktuellt först om 30 år. Plåten kommer att mattas av något men det är ändå en stor förändring med omålad plåt i förhållande till den rödmålade.

Invändigt har kyrkan blivit mer tillgänglig med ny lucka till vinden och stegar samt plattformar och belysning. Inte bara besiktning underlättas, utan också forskning och fortsatta undersökningar av taklaget förenklas.

Den antikvariska bedömningen av renoveringen är att den trots stora ingrepp inneburit en viktig förutsättning för att kyrkans kulturhistoriska värden ska kunna bevaras och göras tillgängliga för framtiden. Åtgärderna på främst skiffertak och takstolar utfördes också av stor hantverksskicklighet. Den utförda renoveringen kan sägas vara en i raden av många, med hantverkstraditionen att lappa och laga, som lett till att mycket av det gamla taklaget faktiskt finns kvar idag.

Lund 140520

Kerstin Börjesson

Handlingar med relevans för ärendet

- 2011-09-30 Förfrågningsunderlag, Danewids ingenjorsbyrå AB, Niclas Hansson
- 2011-11-29 Beslut från Länsstyrelsen 433-20471-11
- 2011-11-04 Remiss Länsstyrelsen till Regionmuseet Kristianstad
- 2011-11-28 Yttrande, Regionmuseet Kristianstad
- 2013-03-01 Byggmötesprotokoll BM 1
- 2013-04-25 Byggmötesprotokoll, BM 2
- 2013-08-12 Förbesiktning, Protokoll, PS-konsult Peter Söderberg

Bilaga 1: Bildbilaga

Kyrkans tak före renoveringens början sett från stränpelare vid korets sydöstra sida.

Samma vy efter omtäckning med ny skiffer och ny plåt. Blyplåt lades intill korets mursida. Vindskivor ochnockplåt har fått ett annorlunda utseende.

Överst till vänster syns ny läktning på kortaket sett mot söder. Läktningen lades upp över murkrönet. Överst till höger syns undersidan av det färdiga skiffertaket på vapenbuset. Nederst syns läggning av skiffer på kortaket där samtliga plattor lades med stormklammer på södra takfallet.

Plåtdetaljer

Bilderna med den målade plåten visar dess utseende före renoveringen. Fotrännor och utkastare utfördes likt befintligt. Vindskivan av plåt utfördes på ett annorlunda sätt och gick miste om sin ursprungliga profilering. Den befintliga vindskiveplåten hade olika utseende på olika delar. En del saknade profilering. Den övre bilden till vänster visar den del som hade tydligast profilering.

Vapenhusets tak

Vapenhusets skiffertak och plåttak lades om på ny öppen läktning. Plåtdelen som utgörs av en vattenränna längs takets södra del gjordes smalare med en kant mot skiffertaket och blyplåt mot mursidan. Nockplåten lades om likt befintligt på nockbräddor. Vid takfotsrännan gjordes en profilerad plåtsida/ vindskeveplåt

Dörrar, fönster

Kyrkans fönsteröppningar, kor respektive långhus efter ommålning.

Ingång till kyrkan före och efter utförd renovering.

Kor

Korets övre hanband sett från väster. Hanbanden i tredje och första takstolarna från öster var av återanvänt virke.

Takstolarna i koret sett från väster, den vänstra bilden mot norr och den högra mot söder. På norra takfallet var stormläkten kvar.

Långhusvind

Långhusets taklag sett från 8:e takstolen, från väster.

Långhusets taklag sett från öster. Taklagsrenoveringen skedde under mycket goda väderförhållanden under tidig sommar med mycket sol och värme och få regniga dagar.

Taklaget över västförlängningen vid tiden för slutbesiktning. En landgång gjordes på långhusvinden över långhusets hanband. Räckan vid sidorna gjordes av träreglar som spikades till sparrarna och hanbanden. På så sätt gavs taklaget också en förstärkning. Överst till vänster syns omfattningen av taklagets förskjutning mellan sparrarna i nock och längre ned i nivå med det längre hanbandet. Denna bild visar en av de takstolar som hade störst förskjutning, mot väster. (De lodrätta brädorna har samma lutning som sparren och den röda linjen markerar ungefärlig lodlinje). Belysning, med ledningsdragning och strömbrytare monterades på nytt virke. I västförlängningen monterades de i nock och i den äldre delen på en bräda längs med landgångens räckan.

Vapenhusvinden, vars tak av skiffer och plåt ligger på öppen läkt, bilden visar vinden sedd från norr. I den inre takstolen, mot långhussidan, byttes en sparre ut och kompletterades därefter med ett hanband.

Takluckan till vinden, belägen i långhusets mittersta valtravés nordvästa valsvickel bestod före renoveringen av en träskiva som satt skruvad till en träram. Den befintliga luckan togs bort och ersattes av en ny som öppnas mot vinden. Till höger syns den gamla luckan, i mitten öppningen sedd från vinden och till höger den nya luckan sedd från långhuset.

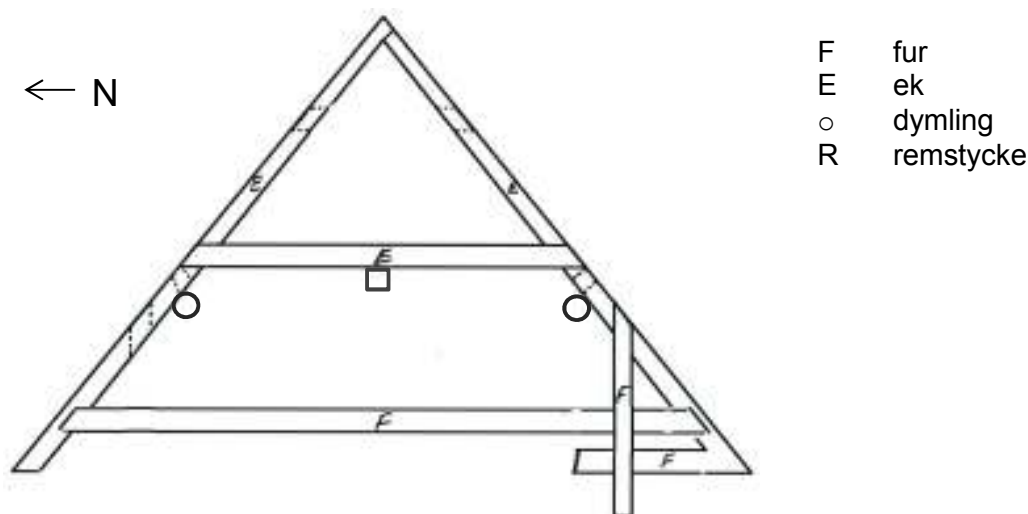
Övre bilden visar den färdigrenoverade kyrkan sett från väster och nedre bilden från nordost. Plåten kommer inte att kunna målas på många år.

Bilaga 2

Dokumentation av takstolarna över långhusets två östra valvtraveér.

Ritningarna är en schematisk beskrivning av takstolarnas olika delar och redovisar ungefärlig längd, storlek och läge. Takstolarna är numrerade 1-10 från öst-väst och ritningarna visar takstolarna sett från väster (med norr till vänster).

Takstol 1

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, nedre hanband och en bjälke fogad nedtill mellan sparrarna. Äldre förtagningar efter ett övre hanband fanns på sparrarna. Stödben och stickbjälke saknades på norra sidan men äldre förtagningar efter dessa takstolsdelar syntes i befintligt takstolsvirke. Under det nedre hanbandet finns en styrbjälke av fur som hanbandet vilar på. Styrbjälken löper till den 10:de takstolen i väster men är fogad till ovasidorna av de nedre hanbanden i övriga takstolar. Styrbjälken är fogad med urtag och fäst med dymlingar till hanbanden i takstolarna 2-10 (utom där hanband saknades). Till sparrarnas undersidor, i höjd ungefär mellan nedre hanbandet och stickbjälken, har också fogats horisontella bjälkar av fur med upplag på östra gavelmuren och sammanfogade med takstolarna i väster. På södra sidan sträcker sig den horisontella bjälken till takstolarna 1-4 och på norra sidan till takstolarna 1-3. I takstol 1 är bjälkarna sammanfogade med delar av äldre gravkors av trä på både norra och södra sidan. Det äldre virket i takstolen är dymlat samman och senare tillkomna virkesdelar av fur har spikats.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Märkning på takstolen kunde inte undersökas från östra sidan som låg intill gavelmuren. Äldre förtagningar med dymlingar syntes under nedre hanbandet möjligen efter en äldre konstruktion med snedsträvor fogade mellan en bindbjälke och sparrar.

Skick före reovering och utförda åtgärder

Takstolen kompletterades med övre hanband (troligen användes ekvirke till denna del) och nytt stödben på norra sidan i kärnfur. För ytterligare stöd till takstolen placerades en stolpe av kärnfur på en murhylla i östra gavelmuren som upplag för styrbjälken och hanbandet.

Bilder takstol 1-3

Takstolarna 1-3 norra takfallet. Till höger i bild syns långhusets östra gavelmur. Andra takstolen (från höger räknat) har kompletterats med nytt nedre banband. Till takstolarnas undersida har en bjälke med upplag på gavelmuren fogats.

Takstolarna 1-4 i södra takfallet (takstol 1 längst till vänster i bild).

Övre hanband i takstolarna 1-3. Takstol 1 kompletterades med nytt hanband.

Takstolarna 1-3 norra takfallet, från väster. Före utförda åtgärder.

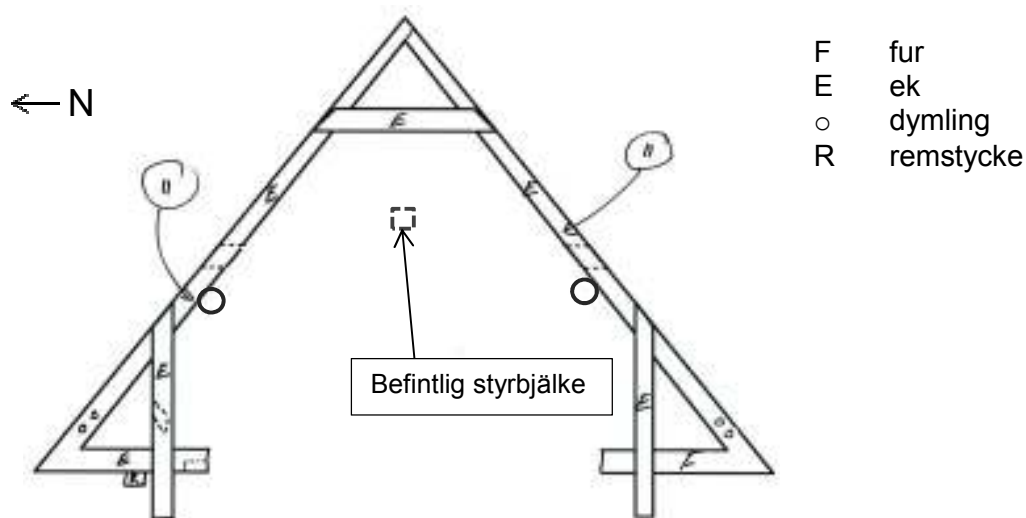
Störbjälke

En stolpe placerades på en muravsats under första takstolens hanband och störbjälken som extra stöd.

Ny stickbjälke och stödben norra takfallet, takstol 1.

Takstol 2

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar och övre hanband, samt stickbjälkar med stödben på både norra och södra sidan. Förtagningar efter ett nedre hanband fanns på båda sparrarna. Horisontella bjälkar är fogade till sparrarna på samma sätt som på takstol 1. Virket är av ek med undantag av södra stickbjälken som är av fur.

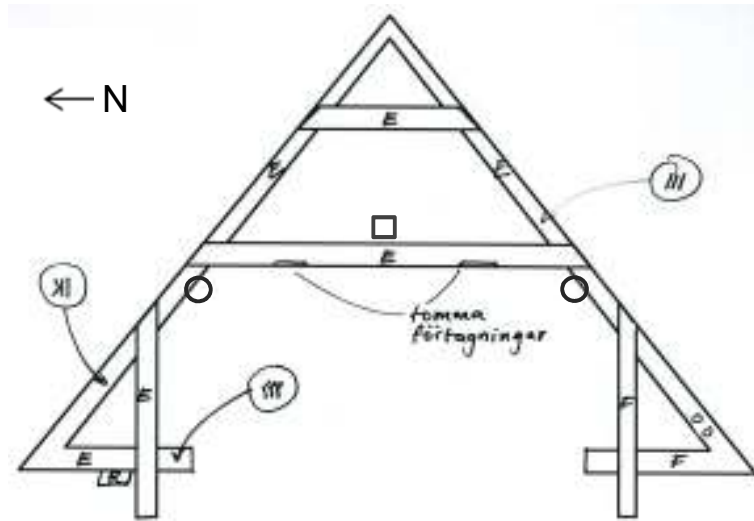
Byggnadshistoriska iakttagelser

Märkning med II från öster syntes på båda sparrarna. Del av ett inre remstycke fanns kvar under norra stickbjälken. Dymlingar eller hål efter dymlingar fanns på sparrarna i nederkant. På norra stödbenet och stickbjälkens undersida fanns äldre förtagningar.

Skick före renovering och åtgärder

Nedre hanbandet saknades. Takstolen kompletterades med nytt nedre hanband av kärnfur vilket sammanfogades med styrbjälken. Den norra stickbjälken var rötskadad. Sammanfogningen mellan sparre och stickbjälke i söder var dålig. Järnförstärkning utfördes på norra och södra sidorna mellan sparren och stickbjälken. Vid norra murkrönet kilades under stickbjälken där murkrönet var raserat.

Takstol 3

F fur
E ek
o dymling
R remstycke

Uppbyggnad

Takstolen är uppbyggd av sparrar, två nivåer hanband, stickbjälkar och stödben. Virket är av ek med undantag från södra sidans stickbjälke och stödben. Horisontella bjälkar är fogade till sparrarna och styrbjälken är sammanfogad till hanbandet på dess ovansida på det sätt som beskrivs för takstol 1.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Märkning med nr III på sparrar och norra stickbjälken gjord från öster. Äldre förtagningar fanns på det nedre hanbandet som också hade märken efter spikning från östra sidan. Äldre dymlingar eller dymlingshål fanns nedtill på sparrarna på båda sidor. Del av ett inre remstycke fanns kvar på norra sidan.

Skick före reovering och åtgärder

Takstolens skick var relativt bra. Muren i söder var raserad och underlag för stickbjälken var delvis borta. En stolpe sattes mellan mur och stickbjälke där murpartiet var raserat. En liggande bjälke av kärnfur lades över andra till fjärde takstolens stickbjälkar på södra sidan. Bjälken bultades till tredje och fjärde takstolarnas stickbjälkar. Järnförstärkning gjordes mellan sparre och stickbjälke på södra sidan då tappningen var upprutten.

Bilder takstol 3

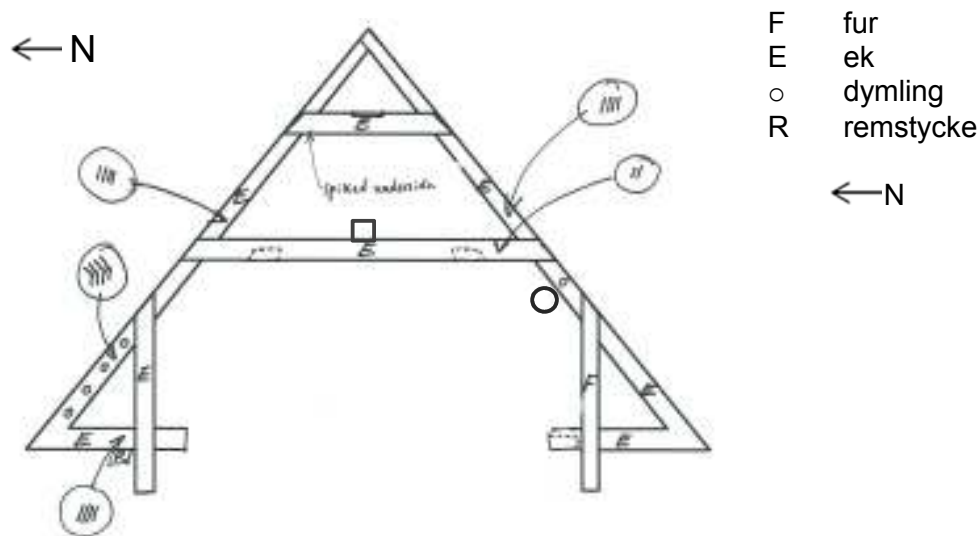

Förstärkning av takstolarna gjordes på södra sidan genom en bjälke ovanpå stickebjälkarna som skruvades och bultades till stickebjälkarna.

På nedre banbandet i takstol 3 syntes äldre urtag från väster.

Takstol 4

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, två nivåer hanband, stickbjälkar och stödben på norra och södra sidan. Virket av ek med undantag av södra stödbenet. Horisontella bjälkar är fogade till sparrarna och styrbjälken sammanfogad till hanbandet på dess ovansida som beskrivet för takstol 1.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Rest av ett inre remstycke mot norr fanns. Övre hanbandet bestod av återvänt virke med spikar på undersida. En äldre förtagning fanns på ovansidan. På södra stickbjälken fanns en äldre förtagning i västra sidan och norra sparren ett flertal äldre dymlingar. Nedre hanbandet hade två äldre förtagningar, eventuellt från snedsträvor. Märkning av takstolar med IIII gjord från öster. Nedre hanbandet är märkt II med tydliga djupa inhuggningar (gjort med stämjärn?), ett märkningssätt som också finns på korets takstolar.

Skick före reovering och åtgärder

Murkrönet på södra sidan var raserat och underlag för stickbjälken var dåligt. En stolpe sattes som stöd under stickbjälken till muren. En bjälke bultades till södra stickbjälken på samma sätt som till tredje takstolen i södra takfallet. Stödbenet på norra sidan var rötskadat och byttes till nytt virke. Norra stickbjälkens sammanfogning med sparren förstärktes med järn.

Bilder takstol 4, 5

Nedre banbandet (närmast i bild) i takstol 4 med förtagning efter snedsträva. Från nordväst. Förtagning fanns även på södra sidan. Observera att denna takstolsdel är märkt II.

Takstol 4, 5 norra takfallets sticbjälkar och stödben. Närmast på murkrönet syns ett remstycke. På takstolen närmast (takstol 4) syns märkning IIII på både sparre och sticbjälke. Sticbjälken i takstol 5 byttes till nytt ekvirke.

Nytt stödben fogades till den fjärde takstolen, norra takfallet.

Övre hanband i takstolarna 4 och 5. En förtagning syns på ovasidan av hanbandet i takstol 4, närmast i bild. Märken efter spikar syntes på hanbandets undersida.

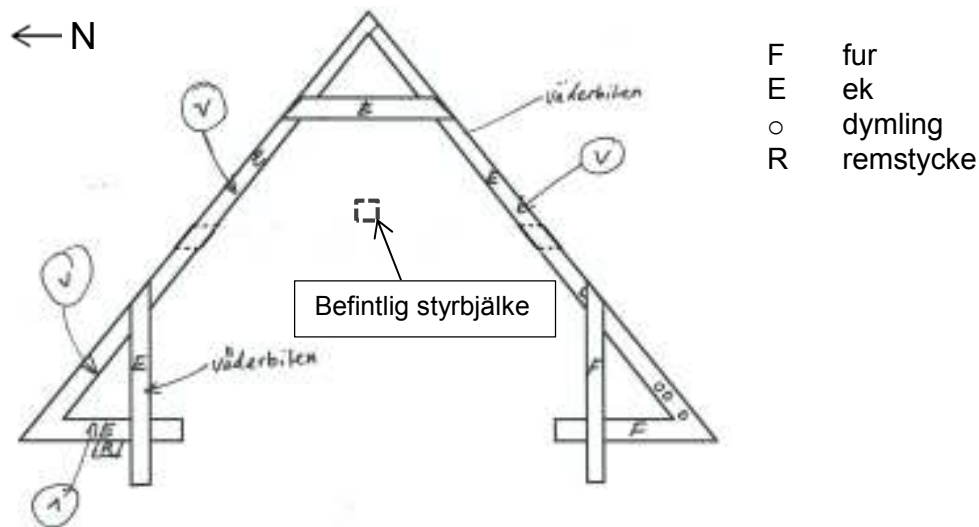

Hanbandet i 5e takstolen saknades men ett nytt fogades samman med takstolen och dymlades samman med styrbjälken. Bilden visar styrbjälken innan hanbandet är monterat. Sett från söder.

De två nedre bilderna visar nytt hanband som fogades till takstol 5 där hanband saknades. Hanbandet fogades till styrbjälken (mittenbild).

Takstol 5

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, övre hanband, stickbjälkar och stödben på både norra och södra sidorna. Förtagningar efter ett nedre hanband fanns. Stödben och stickbjälken i söder var av fur, övriga delar av ek. Styrbjälken var sammanfogad till hanbandet på dess ovansida som beskrivet för takstol 1.

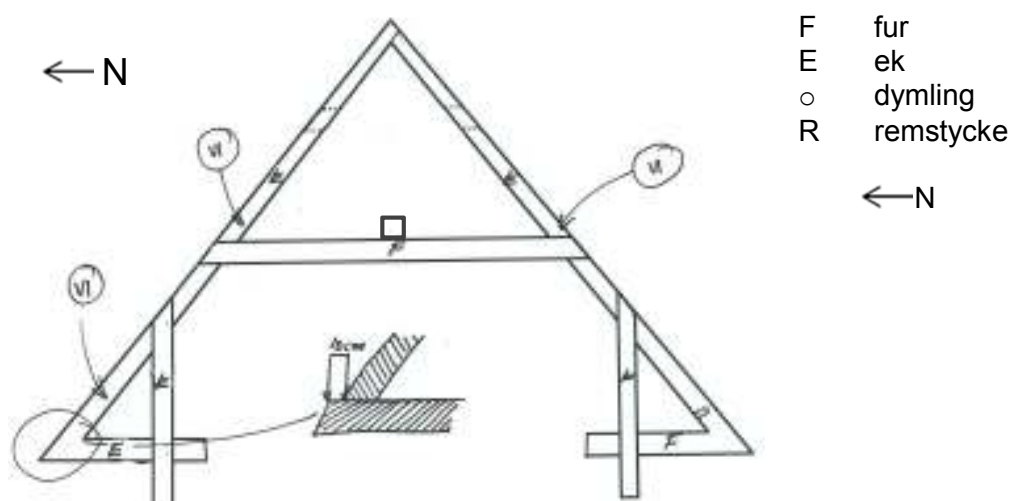
Byggnadshistoriska iakttagelser

Inre remstycke fanns kvar under norra stickbjälken. Sparrar och norra stickbjälken var märkta med V. Dymlingar efter äldre sammanfogningar syntes nedtill på södra sparren och övre hanbandet (hål efter dymling). Norra stödbenet och södra sparren bestod av väderbitet virke.

Skick före reovering och åtgärder

Nedre hanband saknades. Takstolen kompletterades med nedre hanband av kärnfur. Hanbandet fogades samman med den befintliga styrbjälken. Sparren och stickbjälken i norr var rötskadade vid takfoten. Stickbjälken i söder var rötskadad. Stickbjälkarna på södra och norra sidan byttes till nya av ek. På båda sidor förstärktes sammanfogningen till sparren med järn då tappningen var bortruttnad. Södra sidan förstärktes även med bult från sparre till stickbjälke.

Takstol 6

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, nedre hanband, stödben och stickbjälkar på norra och södra sidorna. Förtagningar efter ett övre hanband fanns. Nedre hanbandet samt stickbjälke och stödben på södra sidan var av fur. Övriga delar av ek. Styrbjälken sammanfogad till hanbandet på dess ovansida som beskrivet för takstol 1.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Märkning med VI på sparrar. Sparren fogad cirka 10 cm in på stickbjälken vid norra sidan.

Skick före renovering och åtgärder

Stickbjälke på norra sidan var rötskadad och byttes till nytt virke av ek. Sammanfogningen mellan sparre och stickbjälke förstärktes med järn för att förhindra förskjutning av sparren. Takstolen kompletterad med övre hanband.

Bilder takstol 6, 7

Takstol 6, södra takfallet, sett från väster. Bakom takstol 6 syns takstol 5 som åtgärdades med ny sticbjälke av ek.

Sticbjälkar, stödben i takstol 6 och 7 (längst bak) norra takfallet.

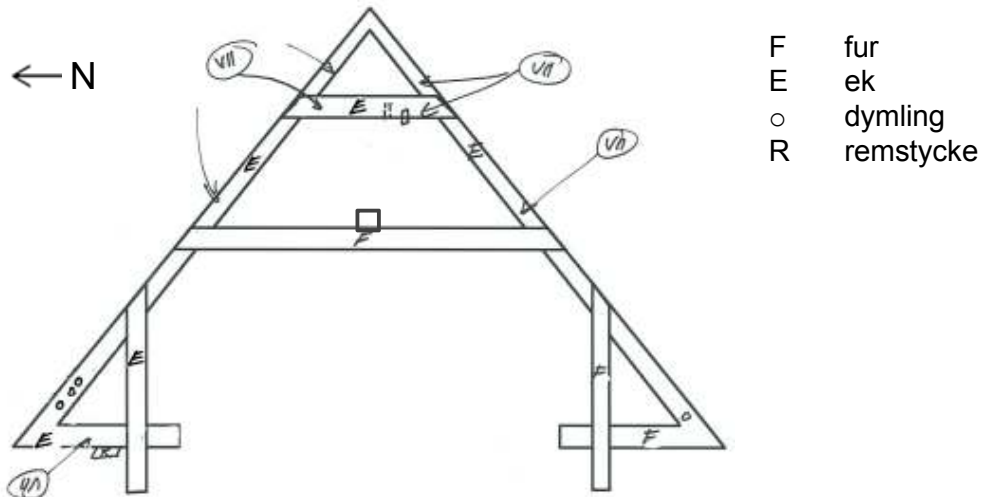

Stickbjälkarna i takstol 5 och 6, norra takfallet, byttes ut mot nytt ekvirke. Fogningen mellan sparre och stickbjälke förstärktes med järnbeslag i båda takstolarna. Kilning under stickbjälkarna utfördes.

Bilden visar murkrönet uppifrån och stickbjälkens fogning till sparren, norra takfallet takstol 6. Lägg märke till avståndet mellan sparrens nedre ytterkant och stickbjälkens ytterkant.

Takstol 7

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, övre och nedre hanband, stödben och stickbjälkar på både norra och södra sidan. Södra stödbenet och stickbjälken samt nedre hanbandet var av furu, övriga delar av ek. Styrbjälken var sammanfogad till hanbandet på dess ovansida som beskrivet för takstol 1.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Rest av inre remstycke var bevarat under norra stickbjälken. Äldre dymlingar/dymlingshål fanns på övre hanband samt nedtill på sparrar. Märkning var utförd med VII från öster.

Skick före renovering och åtgärder

Sammanfogningen mellan sparre och stickbjälke i söder var dålig och förstärktes med järn. Övre hanbandets sammanfogning till sparren hade dragits ur sitt läge. Hanbandet förstärktes med en bräda som spikades mellan sparrarna.

Bilder takstol 7, 8

Hanbandet i takstol 8 satt löst.

Till vänster: hanbandet i takstol 8 efter förstärkning med brädor. Till höger: takstolarna 7-10 södra takfallet med sjunde takstolens stödben och stickbjälke närmast i bilden.

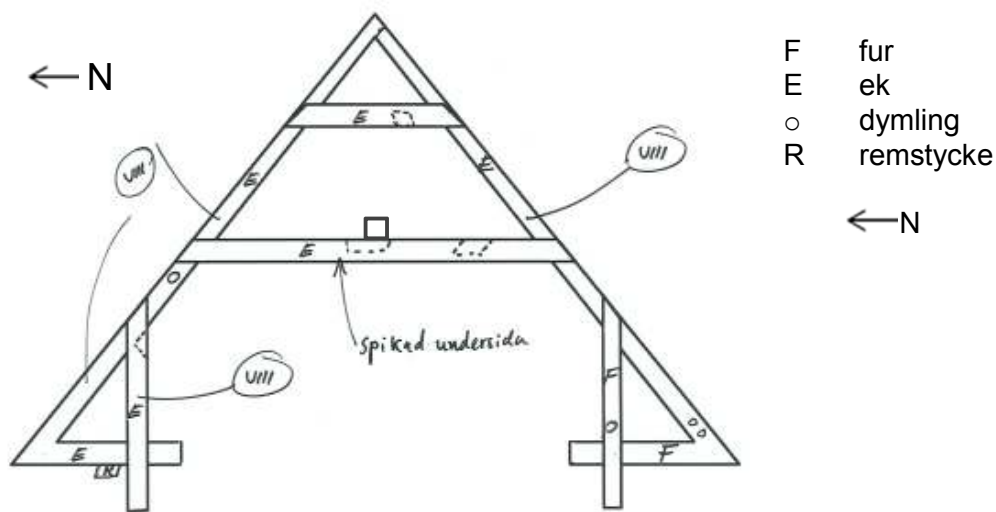

Övre hanband i takstol 7, förstärkt med en bräda.

Södra murkrönet mellan 7:de och 8:de takstolen. Utmed takfoten har tegel murats på murkrönet. Inget synligt remstycke finns.

Takstol 8

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, två nivåer hanband och stickbjälkar samt stödben på norra och södra takfallet. Virket var av ek med undantag av stickbjälke och stödben i södra takfallet.

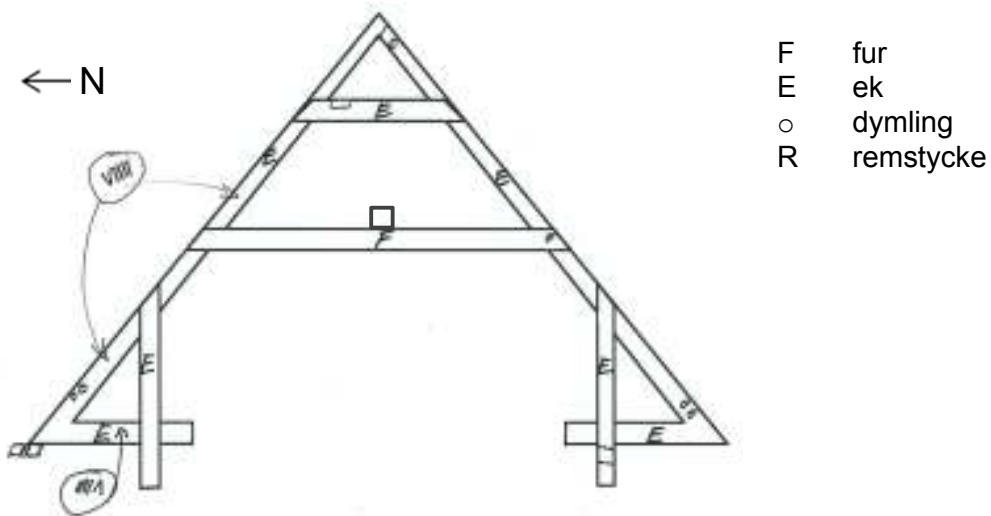
Byggnadshistoriska iakttagelser

Inre remstycke fanns bevarat på norra sidan. Äldre förtagningar fanns på både övre och nedre hanband samt norra stödbenet. Äldre dymlingar/dymlingshål fanns på sparrarna.

Skick före renovering och åtgärder

Nedre hanbandet hade lossnat ur sitt läge och satt lös. Hanbandets södra sida var sedan tidigare upphängt i ett järnband till sparren. Hanbandet förstärktes med en bräda även på östra sidan som spikades mellan hanband och sparre. Sammanfogningen mellan sparre och stickbjälke på norra sidan var dålig. Järnförstärkning gjordes.

Takstol 9

Uppbyggnad

Sparrar med två nivåer hanband, stödben och stickbjälkar på både norra och södra sidan. Virket var av ek med undantag för det nedre hanbandet. Styrbjälken var sammanfogad till hanbandet på dess ovsida som beskrivet för takstol 1.

Byggnadshistoriska iakttagelser

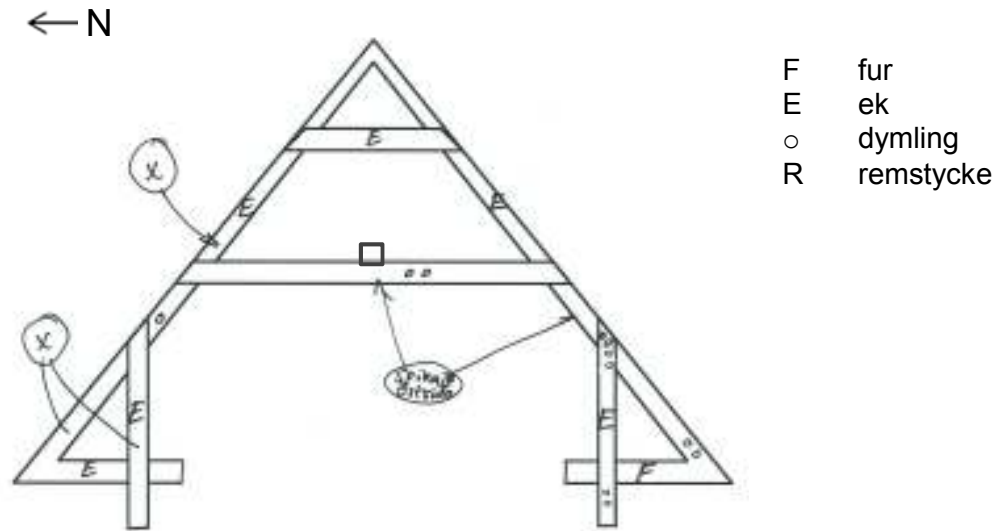
Återanvänt virke fanns i södra stödbenet med äldre förtagning nedtill. Flera gamla dymlingshål tyder också på att takstolen fogats om eller består av återanvänt virke. Övre hanbandet har spikmärken på undersidan samt förtagning vid norra sidan. Märkning var utförd med VIII från öster på sparre och stickbjälke i norr. Södra sparren ev. av sågad ek. Under norra stickbjälken fanns ett yttre remstycke med placering i ytterkant av sparren, d.v.s. äldre än nuvarande konstruktion.

Skick före reovering och åtgärder

Södra stickbjälken var rötskadad. Det södra stödbenet har skjutits ur sitt läge när sparren rört sig utåt men sammanfogningen till sparren var ännu intakt.

Södra stickbjälken ersattes med nytt virke av ek.

Takstol 10

Uppbyggnad

Takstolen bestod av sparrar, två nivåer hanband och stödben samt stickbjälkar på både norra och södra sidorna. Allt virke var av ek med undantag för södra stickbjälken. Styrbjälken var sammanfogad till hanbandet på dess ovansida som beskrivet för takstol 1.

Byggnadshistoriska iakttagelser

Norra delarna är märkta med X från öster. Södra sparren och nedre hanband är återanvänt virke med märken efter spikar på östsidan. Den södra sparren är av kraftig dimension, och fyrkantsbilad. Många tomma dymlingshål fanns i södra stödbenet.

Skick före renovering och åtgärder

Södra stickbjälken av fur var rötskadad och byttes till nytt virke av ek. Sparren i söder var mycket deformerad och hade skruvats runt sin axel på grund av långvarig felbelastning. Norra stickbjälken och sparren förstärktes med järn. Stickbjälken kilades undertill. Sparrens påsalning förbättrades.

Bilder takstol 9, 10

Bilden visar murkrönet sett ovanifrån i takstolarna 8 och 9, norra takfallet. Streckad linje visar ett remstyckes ytterkant mot norr. Pilen anger sticbjälkens nuvarande placering innanför remstyckets ytterkant.

Takstol 9, 10, övre banband sett från öster. Äldre förtagning syns i 9:e banbandet. Lägg märke till den kraftiga påsalningen på norra sidan (högre sparren). Påsalningen förstärktes och bättrades i hela taklaget där så behövdes.

Övre hanbandet i takstol 9.

Takstol 10 sett från sydost. Märken efter spikar syntes på sparrens och hanbandets östra sida.

Takstolarna 9 och 10 sett mot söder. Båda stickbjälkarna på södra sidan byttes.

Förstärkning gjordes på norra sidan med järn i stickbjälken 10, närmast. Bakom takstol 9 skymtar takstol 8, också järnförstärkt. Nederst i bild syns den nya luckan till vinden och en liten plattform som ordnades framför luckan.

Bilaga 3: Materialförteckning

Virke till reparationer och takbotten	Gotländska furu Otteby brädgård
Putsbruk grund	Målarkalk 100/400, 0-3
Putsbruk utstockning	Målarkalk 35/65/500, 0-3
Avfärgning	Keim Granital kulör 9870
Rännor utvändigt	Pentur solo röd
Fönster	Beckers metall grund och täck svart
Solbänkar	Auson Black Varnisch (stenkolstjärbas)
Takskiffer	Welsch slate stenbrott: CWt-y-Bugail

Regionmuseets E-rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkesson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013
4. Södra Sandby kyrka – medeltida träskulpturer, Södra Sandby sn, AM, Maria Sträng, 2013
5. St Petri kyrka – ombyggnad av värme- och ventilationssystem, Klippans sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
6. Långalts myr – markanvändning och historia, Örkelljunga och Skånes Fagerhult sn, DK, Cissela Olsson, 2013
7. Östra Karaby kyrka – utvändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

